

XXX. TERMÉSZETRAJZ — NEMZETI SZELLEM*.

E vállalat második füzetében egy cikket bocsáttottam közre, mely a természetrajzi magyar műnyelv ügyével foglalkozott s a végén megírtém, hogy egy második cikkben majd tárgyalni fogom azt a szellemet is, mely a népben él, péld. az állatnevekben tükröződik; a szemlélődésnek azt a módját, mely e szellem sajátossága, s így törekvéseinkre nézve minden bizonynyal irányt jelölő. A következő fejtegetésnél csak az állat-ügye lebeg előttem; más szakba nem avatkozom s ha mondok valamit, a mi másutt is talál: tessék számba venni; ha helytelent mondok: tessék megróni. Ezt kellő súlylyal előre bocsátom.

A ki sokat forog a mi társadalmunkban s oly szerencsés helyzetben van, hogy sok réteggel érintkezik, a mellett észlelő, puhatoló természettel bír, az nem is valami nagy fáradsággal bizonyos ismeretek elterjedésére nézve igen érdekes és nevezetes eredményekhez jut. Azt tapasztalja péld.: hogy némely, egészen elemi ismeretek, a melyek „ott künn“ minden — a mint ezt mondani szoktuk — iskolát végzett ember birtókában vannak, nálunk vagy nagyon hiányosak, vagy épen hiányzanak, még pedig ugyanabban a rétegben, mely társadalmilag amavval egyrangú. Az algyrnásiumot vagy megfelelő reáltanodát végzett külföldi péld.: tisztában van azok iránt az elvek iránt, a melyek LINNÉ rendszerére nézve mértékadók; nem akad meg a rovarok átalakulásának fokozataiban, sorrendjében; a szabad természetbe vetődve, jól fogja fel azokat a mozzanatokot, a melyekkel az iskola megismertette; több kevesebb ismerősre talál; szóval: több-kevesebb, de valódi értelemmel bír.

Ha itt nálunk puhatolunk ebben az irányban, bizony akár frappáns jelenségekre is bukkanunk. Nem középiskolát, hanem egyetemet végzett embereknél, ha nem épen tökéletes ignorántiára, úgy legalább mesés zavarosságra találunk, s ez annál meglepőbb, minél jobban ismerjük azokat a tanterveket, a melyekben az illető ismeretnek elég tisztességes hely jutott — nem csak az újabb időben. hanem már „azelőtt“ is.

Országosszaktestületek — péld. gazdaságiak — gyűlésén [résztvéve, nem egyszer szinte meghökken az ember a felett a tájékozatlanság felett, mely ott — teszem azt — a kártékony rovarok fejlődési fokozatai, illetőleg alakjai iránt uralkodik s megingathatatlan komolysággal tárgyaltatik. A repczekárok ötletéből roppant részletességgel arról értesültünk, hogy tavaszkor fekete, hernyóféle állatok pusztítják a drága növényt, és csak mikor ezek eltűnnek, jön egy vörös bogár, mely szintén pusztít. Ha bármily behatóan azon vagyunk, hogy a hernyót a bogár fejlődési fokának mutassuk be, nem érünk célzt; kissé gúnyoros mosoly mellett tudtunkra adatik, hogy a hernyó nem bogár és viszont; és mihelyt idáig érünk, mindén magyarázatunk, véleményünk, ajánlatunk a legnagyobb rezervával, bizonyos jóindulatú fejrázással találkozik, — magyarán mondva: felsülünk, noha a dolog oly elemi, noha igazunk van.

A „praeparandia“ végzett tanító, kiben élénk észjárást vettem észre s épen ezért foglalkoztam is vele, hogy hívet hódítsak az állattannak, a midőn már felköltöttem érdeklődését, teljes őszinteséggel körülbelől azt mondta nekem: „hjah uram! a hogyan ön mondja eze-

* E czim alatt jelent meg egy rövid cikk a „Természetrajzi Füzetek“ 4-ik számában Herman Ottó-tól. A cikk írója oly téren mozog, melyre mi is szívesen követjük, oly igazságokat mond, melyeket mi is készséggel aláírunk. Óhajtuk, hogy szavai találják meg a helyet, a mely felé irányozva vannak, s azokat a kiket illet tereljék hálásabb és gyümölcsözőbb irányba mint a mely irányban eddig haladtak. A cikket elég fontosnak tartottuk arra, hogy egész terjedelmében közölve mutassuk be olvasóinknak. Szerk.

ket, ez egészen más; de a „praeparandiában“ ott bizony mindenünk igyekezett, hogy kivált a természetrajzi órát valahogyan elmulasztassa, mert ott bizony érthetetlen száraz neveknél s szavaknál egyebet nem igen tanult az ember!“

Ilyen dolgok elegendő világosságot vetnek ugyan a bajra, de nem fedik fel a baj voltaképeni kútforrását, melynek megközelítése, a milyen egyszerű, olyan kényes is. Kényes azért, mert kérdés, vajjon a legnagyobb ügyesség mellett is, nem téved-e az a puhatóló kéz egy-egy darázsészekbe? És kényes, mert nem minden kéz oly kérges, hogy elszánt-sággal, kár nélkül belemarkolhasson.

Honnan származik tehát az az idegenkedés bizonyos ismeretek iránt, noha bennök rejlik mindaz a mi értelmet fejt, kedélynemesítő, a mi oly hű vezető a természetben, melynek az ember része sőt kifolyása, a melyhez egész lényével, a lét alapföltételeivel kötve van?

Bármiképen hánytam vetettem én ezt a dolgot, minden párhuzam, minden szembeállítás s okoskodás csak oda vezetett, hogy az idegenkedés abban az idegen szellemben, modorban gyökerezik, a mely azokban a forrásokban éktelenkedik, a melyekből az oktatás meríti anyagát, a melyekre reászorúl.

És honnan származik ez az idegen szellem? Ez lenne a kérdések kérdése, a melyre mindenekelőtt — természetesen csak a magam módja szerint — megadom a feleletet.

Vegyük a természetrajznak csak egy szakát: az állattanit. Mihelyt e szaknak nálunk végbement fejlődését, péld: a németekének fejlődéséhez viszonyítjuk, be fogjuk látni, hogy csak a német fejlődött igazán, s onnan a hatása a német közmívelődésre. A miénk jóformán virágházi növény, melyet csak ügygyel-bajjal, mesterséges úton és csak arra birhatunk, hogy — vegetáljon; így hatása nem is terjed túl azon a szűk kereten, a melyen kívül nincsen számára hely, mert ott *kívül*, más az idő, más a légkör.

Megengedem, hogy ez az állítás kissé kötekedő színben tűnik fel, de csak látszólagosan, mert valójában igaz.

A német természetrajz állattani része visszavezethető az ősrégi GESSNER-től a modern BREHM-ig, a régi RÖSEL „Belustigung“-jaitól a modern analyticusokig; a mód, a melyben tárgyalatik fölér DARWIN merész interpretatóráig, HAECKEL ERNŐ-ig, sama mély, specificus német kedélyességig, a melylyel BALDAMUS legújabban madármeséit írta, melyek noha valódi mesék, mégis igaz természetrajzi alapra vannak fektetve. Ezt úgy nevezem, hogy minden német mivelődési igény megkapja a maga könyvét, mindig a német szellem forrásából merít, e szellem pedig százados fejlődés eredménye, eredménye annak a szemlélődési sajátosságnak, mely a német typus természeti tulajdona. A francziáknál, angoloknál, svédeknel ez épen így van.

És ha most a magunk tűzhelyén tartunk szemlét, vajjon mit látunk? Azt találjuk, hogy ezelőtt egynehány évtizeddel, a midőn t. i. a magasabb mivelődés mellőzhetetlen szükségessége általános meggyőződéssé vált, a múlttal, fejlődéssel bíró más irodalmi szakok terén classicusaink és herosaink támadtak, akkor akadtak hangoztatói a természetrajznak is, akadtak művelői, kiknek szorgalma, jóindulata előtt készséggel kalapot emelünk — de tagadjuk azt, hogy az irányt eltalálták, a nemzet szükségseit ismerték s így kielégítették volna, hogy ebben az irányban egyáltalán számbavehető létesítettek volna. Minden fejlődés, átmenet nélkül beléugrottak az analyticus methodus rideg szárazságába, űzték a dolgot azon a magaslaton, a melyre mint egyének felvergődtek, minden tekintet nélkül arra, hogy még más missiójuk is volt, az, hogy magára a nemzet közmívelődésére hassanak. Így történt az, hogy az egyesek évtizedeken át folytatott ilyszerű működése, bár mily gondos és fáradságos volt is, a nemzet értelmi tovafejlődésére nézve meddő maradt.

Avval vigasztalták magokat, hogy majd az utókor hasznát veszi működésöknek; de valójában úgy jártak mint az az atya, ki a legmagasabb matematikai problémák megfejtésével foglalkozik, hiszi, hogy fia ennek majd hasznát veszi, de e fiut elfeledi megtanítani a számok ismeretére, tehát az elemi dologra mint alapföltételre. Minthogy befelé semmi hatásuk nem volt, keresték kifelé s itt ott meg is találták: diagnosisaik — néha nagyon kicsinált úton — a külföldön figyelembe vétettek s ez hirdette a legnagyobb dicsőségnek ily czim alatt: „ime, a külföld is elismerte!“ Itt azután csak az volt a rendes baj hogy a külföld ezt ritkán, nagy ritkán vette a magyar művelődés productumának — kivált ha az író neve nem volt, magyar — s így csak az egyén jutott érvényre, a nemzeten rajta maradt a barbárság gyanúja e téren is, egészen a legújabb időkig. Így tehát befelé a hatás elmaradt, kifelé nem használt a *nemzetnek*, meglehetősen közömbös volt.

A magyar igény kielégítését a nyelvben vélték elvégezni s azon kezdtek, hogy a nyelvet alapjából kiforgassák, a már úgy is föl nem érhető teljesen érthetlenné tegyék. Meglett a hirhedt műnyelv története.

És azután jöttek a tankönyvek szégyen irói. A korszellem, a többi szakok haladása, a kényszerítő szükség alapművek, források kutatására szorította őket, oly forrásokéra, a melyekben a művelődés minden igénye kielégíthető lett volna: magyar szellemet, szemlélődési módot tükröztető források kutatására, melyek — nem léteztek seholsem! Kénytelenek voltak idegen szellemű művek átültetéséhez folyamodni. De vajjon hány ismerte közülök a nemzet való igényeit, hány volt képesítve arra, hogy az idegent nemzeti szellemen átültesse, átgúrja? A legvilágosabb feleletet megadja az az ignorántia, mely némely szakok terén még ma is észlelhető, és az a tanító, ki bizonyos előadásoktól irtózott.

Nós, mi dolog az hát avval a nem-

zeti szellemmel mely még a szakművekbe is tartozik? mi dolog az a szemlélődés sajátosságával, mely nem minden nemzetnél egyforma?

Szól ez hozzánk azokból a művekből, melyeknek írói magukon viselték nemzetök tipikus sajátosságait s első sorban, öntudatosan a nemzetnek dolgozva, benne és általa lettek „híresek“; azokéból is, a kik a nemzet szellemébe behatolni igyekeztek.

Egy és ugyanazon dologra a józan, gyakorlati angol azt mondja: „ez így van!“ A francia fölkiált: „ime!“ A német azt mondja: „merkwürdig!“ — Az angol beéri a dolog egyszerű tárgyalásával, annyit von ki belőle, a mennyi biztosan kivonható; a francia keresi a frappánsat is; a német okoskodva csodálkozik.

Szól ez hozzánk a gyermek dadogó kérdéséből, a midőn a német gyermek a seregélyre mutatva kérdi apjától: „Vater wie heisst der Vogel?“ s az apa feleli: „Mein Kind, das ist der Staar“. A magyar gyermek pedig azt kérdi: „Apám, *miféle* madár ez?“ s az apa azt feleli első sorban: „Mezei madár, seregélynek hívják.“

A német azt mondja a Plataléáról: „Das ist die Löffel-gans“, a fehér színre és széles csőrrre építve a fogalmat, tehát mit sem törődve az elhatározó *életmóddal*; a magyar azt mondja: „Az a kanalas-gém“, tehát nem zavartatja magát a csalékony külszín által, hanem az elhatározó lábalkat és az *életmód* segítségével eldönti helyesen.

Akinek valaha módjában állott — még a hajdani Tisza-mocsarak idejében, a midőn ott csak úgy nyüzsgött a vízimadár — a halászok, révészek és vadászok madárismeretéhez folyamodni, az kettőt tapasztalt: hogy a rokon alakokat sem tévesztették össze, s hogy mindig az *életmódból* merítették a megkülönböztetést, melyet azután a hanggal s csak utolsó sorban a külszínnel támogattak. Ezek az egyszerű, bizonyára tipikus magyar emberek egytől egyig valóságos

biológiai tehetséggel bírtak, mely a szakembert meglepte, bámulatra ragadta.

A biológiai elem az, melyet a magyar szeret és keres, mely szelleme, szemlélődése sajátságának legkedvesebb, a melylyel még arra is rá lehet venni, hogy az orismológiai szárazságokkal megbarkózzék. Ezt mindig szem előtt tartom s úgy tapasztalom, hogy van köszönet benne.

Azokban a dolgokban, melyek a „külföld elismerésében“ is részesültek, ezt az elemet hiába keressük; a legtöbbjénél a czéhszerű, száraz diagnosis-hoz oda van csatolva a száraz földirati adat, több semmi!

A biológiai elem szól hozzánk a magyarázatokból, ez s a hang, mint festő elem, a népies elnevezések legtöbbszömből. Itt jut érvényre az észlelés bámulatos finomsága, mely csalhatatlanul mutatja a nép természetrajzi szellemét — a mint én ezt nevezni szeretem.

„Német béka: „Komm, kumm, kom, kum!“ (Jer).

„társa: „Wart, Wart, Wart!“ (Várj).

Tót béka: „Cso zse je toto? cso zse je toto?“ (Mi az?) §

Magyar béka: „Adta teremtette, adta teremtette!“ Mire mind elbujnak. †

Nem elég az hozzá, hogy itt minden szótag hangfestő s a legfinomabb észlelés és leleményesség tanubizonyossága, de itt azonkívül még valóban három fajnak tavaszi szóllama van festve, a midőn mind a vízben s többnyire együtt tartózkodik. A „komm, kumm“ nyilván a tűzeshasú béka (Bombinator igneus), a „Wart“ kétségkívül az erdei béka (Rana temporaria), míg a többi félreismerhetetlenül a voltaképeni kecskebéka (Rana esculenta) hangja.

Ne fogadták volna el a régiebbek csak a specifikus *német-tudományos, száraz, szörszálhasogató* mintákat, hanem — ha már önállóan nem tudtak teremteni — ismerkedtek volna meg népek szellemével s követték volna az *ángolt*, mely a magyarral rokon hajlamú; és ma másképp állanának a dolgok!

A hangra nézve álljon itt a következő kis tájékoztató. Dr. LANDOIS H. „Thierstimmen“ című* a 186 és 187-dik oldalon a békák hangjáról értekezvén, nagy elégtétellel jegyzi meg, hogy szűkebb hazája, a mocsaras-békás Westfália népe már régen kimagyarázta a kecskebéka szólását, így:

„Giärd, wat kuokst de?“

„Hiärm, Järften! Järften!“

„Giärd, wu smakt se?“

„Hiärm, lecker, lecker, lecker . . .!“**

Itt valóban hangfestő csupán csak a „kuokst“ szó, mert a „Järften“ és a „lecker“ korántsem felel meg a brekegés hangesésének, ennél sokkal vontatottabb.

A szegedvidéki nép mást tud a béka szólamáról, a midőn elmagyarázza, hogy bizony háromféle béka beszél, még pedig német, tót és magyar, így:

Azt hiszem, hogy ezek elég világos újmutatások arra az irányra nézve, mely nagyon is megérdemli a gondos ápolást; sőt meg vagyok győződve, hogyha ez iránynyal, e szellemmel számolunk, ha ezt figyelembe vesszük, az üdvös hatás nem fog késni, érezhető lesz lefelé épen úgy, mint fölfelé is.

Fentartom magamnak, hogy a hangfestő elemre egy bezáró cikken még visszatérek.

* Dr. L. H. „Thierstimmen“ Freiburg 1874.

** Német tájszólásban adva, s azt jelenti: G. mit főzöl? H. borsót! G. hogyan ízlik? H. pompásan!

§ Igen gyorsan egymásután kimondva.

† Ezt a közlést Ft. Torma József kanonok és doroszói plébános úrnak, ki Szeged szülöttje és kiváló barátja a természetnek, köszönöm.

HERMAN OTTÓ

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedélyezés — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhatsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.